

Vedlegg 1

Eksempel på levekår i Johan Bojers litteratur

Bojer J: Den siste viking [1]

Johan Bojer (1872-1959) var ein av dei mest produktive forfattarane på 1900-talet [2]. Han levde omtrent på same tid som Olav Duun og skreiv skildringar blant anna frå fiskarlivet på Trøndelagskysten og i Lofoten. Nokre av hans skildringar er meir detaljerte enn Duun sine, blant anna om mat og klede. Han har også ei detaljert skildring av korleis ein fattig familie levde og omtale av ein fiskar som fekk påvist lepra – ein sjukdom som Duun ikkje nemner i det heile.

Maten i rorbua, og i leddiken er det også ulike medisinar

... Men endelig blir klokka fire, det er nonsmatleite, og nå er det ikke noe fellesbord, nei, nå er hver kar gjest hos si egen matkiste. Og denne kistematstimen er noe for seg sjølv. Det er ikke bare å ta opp brød og smør og kline på og ete, nei det blir som å reise av sted på et lite besøk til sine egne – langt, langt der sør.

Der nede hos Per Suzansa ser han en stor tredall, der det gule smøret svette små dråper over saltet som er blanda i. Den samme dallen har kona hans fylt til så mang ei lofotferd, men nå ligger hun på kirkegården, og det er dattra som har klemmt smøret ned med ei skei denne gangen, så det ble hardt som stein. Det er den samme dattera som skal ha en liten en gang i vinter, men fyren er strøket sin veg, og mens hun stua kista her, felte hun nok sine modige tårer. Og ved sia av dallen er det en stor kvitost, som kona, hun Birgitte, fikk laga like før hun måtte til sengs, og nå skjærer han av osten med tollekniven. Han legger ei skive på kaka og synes at Bergitte og han, de er nå ikke så heilt skilt fra hverandre likevel. Og den svære mannen med det strie, grå bukkeskjegget, sier høgt ett eller anna om været, bare så ingen skal tru han sitter her og sturer.

Men under osten er det et lag av flatbrød og mjuk lefse, som er rein julemat når en kliner sirup på, og det er poser med brunt og kvitt sukker til kaffebit, og så saltkjøtt og pølse og sylte og slikt. I leddiken er det små medisinflasker, en med hoffmannsdråper for krime, en med rigabalsam for magen og en med kamferbrennevin for sår. Så er det et lite glass med terpentin for sting i brystet, og ved sia ligger salmeboka, som dattera har lagt der, fordi mor ville ha gjort det samme. ... (Bojer, J. Den siste viking; 65-66)

Mølje var ein viktig del av kosten på Lofoten:

... Mølje. Kom attåt bordet, folk, nå skal det endelig bli mat. Henrik bar inn flere fat med knekt flatbrød i. Nå kom gryta full av kokt, rykende lever, som han auste rundelig av i hvert fat. Fettet lyste og flaut over flatbrødhaugene, og sia var det å skave opp mysost og strø over og til slutt helle sirup i lange, gylne slanger over det heile. Så er det å røre det heile rundt med skei, så det blir som en graut, å jo, det lønte seg å smake på. De tolv mann satt rundt bordet og langa ut. Det er ikke godt å si når de sist hadde skei i handa. De syntes nesten de hadde levd på kaffe og brød så lenge de kunne minnes. Men det her var mer enn mat. Det her var bröllop. ... (Bojer, J. Den siste viking; 76)

Brutal fattigdom i «Den siste viking»

I «Den siste viking» av Johan Bojer går det fram at utøy slett ikkje var ukjent, og at det også kunne føre til sosial utstøyting. Og fattigdommen var brutal. Her er det Oluf som er på tur rundt i grenda med lofotbrev:

- Det var hu Siri Skaret, som satt aleine med en skokk unger opp i åsen, og hun hadde ikke stort hverken å bite eller å brenne. Kallen hennes, han Severin, ville ingen i grenda ha med på båt, fordi han alltid krydde av udyr, men han reiste av sted med dampbåt og tok hyre hos en nordlending det ene året etter det andre. Stort var det ikke han kom heim med, men det var bedre enn ingenting.

- I den grå stua under berga var det armod vinter og sommer, husa var så forfalne at kyrne i fjøset ofte sto i vatn langt oppover leggene, og inne gikk ungene med huer nedover ørene og votter på, fordi vinterstormen blåste tvers gjennom alle vegger.
- Hit var det Oluf arbeidde seg opp til slutt. Han åpna døra, og innafor den traff han en skinnfeld, som var hengt opp mot trekken. Men bak denne var det et rom, der det lå tre unger i tre senger og hutra for kulden, mens det bleike kvinnfolket sjøl satt i lyset av ovnen og karda ull. Hun hadde tulla seg inn i et stort, falmet ullsjal og var blå i ansiktet av kulden hun og. Hun var ikke stort over tredve, men bleik, rynket og overtrøtt, så øyelokka knapt orka løfta seg mot han som kom utefra. ... (Bojer, J. Den siste viking; 83)

Klede

I «Den siste viking» skildrar Johan Bojer korleis fiskarane frå Rissa var kledd når dei var på Lofoten, og vi kan vel gå ut frå at namdalingane ikkje var så ulike. Etter at karane hadde vore på sjøen i lang tid, var det tid for storvask:

«Det er ingen som kjem i seng før han har vaska seg og skifta på kroppen sin,» sa Henrik Rabben. Og ingen nekta jo at i den saka var han høvedsmann over dem alle.

De fyrte i ovnen. De gjorde det så hett i stua at folk som kom og ville inn, de snappa etter været og redda seg ut igjen. Det ble deres sak. «Legg berre i!» sa han Kaneles, og gikk sjøl og pinte enda mer i ovnen. Hadde de ikke frosset nok i det siste, og var det ikke godt om torv og ved her? «Fyr berre på!» sa han Henrik Rabben ute fra kjøkkenet, han dreiv med å varme vaskevatt.

De begynte på et vanskelig arbeid - sjøstøvlenen skulle av. Føttene var hovna opp inni, og støvlene så reint mismodige ut, slik som de hadde vassa om i sjø, fiskeslam og snø i dager og uker uten å bli smurt eller tørka. De var gråkvite i læret, rynka og skrukne, de minte om sjuke gamlinger. Men av måtte de. Fyren satt på en skammel, en annen sto bak ham med tak under armene hans og halte bakover. En tredje hadde greip i støvelhæl og tå og sleit i

motsatt retning, så ansiktet vrei seg til sia. Hal i – å hoi! De spente i fra begge kanter. Det så ut som låra og leggene til kameraten skulle bli slitt av. Men det endte med at støvlene ga etter med en gnissende lyd.

Og nå viste labben seg. I si ti har den vært av kvit ull, nå er den svart. Den lukter av sjø, av lær, av svette. Den blir vrent framover, og så kommer hosåa for en dag. Hva farge den hadde da den var ung, kan ingen si, men nå er den brungrå. Skal en flå den av, så blir det ingen lystmat. Den er størkna inn til foten i ei blanding av sjø og blod, ser det ut for. Men av må den, de vrenger den forsiktig ned over leggen. Rautt, rautt overalt. Den sitter fast, den flår huden med. Men av må den.

Og der kommer endelig en naken menneskefot for en dag, blå om hælen, hoven og sår, med merker etter ull og sjø, men blårau over tærne, som er frosset alle sammen. De vakner til liv her inne i varmen. Det stikker i dem med nåler, au, en kan ikke bøye dem i noe ledd.

Så kommer stampen inn, rykende av det varme vatnet, og legg berre i ovnen, sa han Kaneles. Da føttene kom ned i stampen, begynte det å rase for alvor. Karene småhylte, det gikk som knivstikk opp over all kroppen, og likevel gjør det godt innvortes å skrubbe foten rein. Det er som du blir rensa om sjølve hjertet. Du tar foten opp og viser kameratene frostsåra og høster medynk. «Dykade, den der ser stygg ut,» sider de. «Men vent, skal du få sjå det som er verre.» - Nå er det godt å ha gallebrennevin i kista, det fins ikke maken til råd mot frost i lemmene.

Mer varmt vatn og klærne av. «Legg berre i ovnen,» sier han Kaneles. Det er ikke spøk å skulle ta av seg den innerste ullskjorta. Busserullen av og vadmålsvesten av, og så den digre strikkede ulltrøya, og videre den vevde ullskjorta, til slutt ei kvit linskjorte. Er det varmt nok i ovnen? For han Henrik Rabben krever at også den innerste ullskjorta skal av! Vel. Og der er endelig den bare kroppen, som de sjøhovne nevene småkjæler for. Den er så kvit og så kuldskjær, fordi den er stengt inne bak så mye ull til daglig. Frisk luft har den ikke kjent på lange tider.

Men nå går det laust med vask, så såpa skavler ned over bryst og armer. De skrubber hverandre på ryggen, «å gni meir, det her gjord' så godt.» «Legge meir i ovnen,» sier han Kaneles. ... (Bojer, J. Den siste viking; 147-149)

Per Suzansa har lepra

I «Den siste viking» skildrar Johan Bojer korleis Per Suzansa, ein garva fiskar, opplever å få påvist lepra mens han er på Lofoten:

... Det var en i laget som ikke var til stede. Det var Per Suzansa. Men nå kom han i måneskinnet like fra et hus på ytterste bergknatten, der det ene vinduet var opplyst. Det var sjukehuset. Her dreiv doktern på framleis med alle disse fiskerne som hadde fått angel i hand eller vondt i mage eller frosne fingre eller tær. Det var enkelt nok det heile, men den gamlingen som nettopp gikk sin veg og hette Per Suzansa, ham var det ikke så greit med.

- *Per gikk og gikk, og under føttene knitra snøen i frosten, men i øret suste det heile tida: spedalsk.*
- *Denne byllen bak øret, som aldri ville bli god igjen, hadde doktoren gått og lurt på lenge. Men i dag var han ikke i tvil lenger. «Du har frosset og lidd for mye på sjøen!» sa han. «Og nå får du reise hjem og legge deg inn på pleiestiftelsen, mann min.»*
- *Reise sin veg fra kameratene – når det ingen annen brukelig hovedsmann var på «Morelden»! Per trygla så lenge at doktoren ga etter og lot ham få bli fisketia ut. Når han lovte å bære seg at slik og slik, så fikk vel heller sjukdommen bli en hemmelighet så lenge mellom de to. ... (Bojer, J. Den siste viking ;92-93)*

- ...

- *Per Suzansa sto der med en kopp i handa. Hodet lutte, han var grå i ansiktet, og bak øret hadde han fått ei forbindelse på. Den største skronemakeren av dem alle, han som hadde reist så mang en latter høgt under loftet, han var blitt så gammel. ... (Bojer, J. Den siste viking ;94)*

- ...

- *Da de andre tok ordet igjen, gikk han og satte seg avsides og var glad ingen la merke til ham mer. ...* (Bojer, J. Den siste viking; 95)

Litteratur

1. Bojer, J., *Den siste viking*. Samlede romaner. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1942.
2. Skei, H.H., *Johan Bojer*. https://nbl.snl.no/Johan_Bojer. Norsk Biografisk Leksikon, 2009.